

Денисов С. Ф.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Звенигородський О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

**РЕЦЕНЗІЯ НА ПОСІБНИК ТЮТЮГІНА В. І.
«КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ. ОСОБЛИВА
ЧАСТИНА»¹**

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» вищий навчальний заклад на підставі рішення екзаменаційної комісії надає особі, яка успішно виконала освітню програму на певному рівні вищої освіти, відповідний ступінь вищої освіти та присвоює відповідну кваліфікацію [1].

Саме тому іспит є найважливішою формою підсумкового контролю знань та оцінювання рівня підготовки студентів, курсантів та слухачів з будь-якої навчальної дисципліни, в тому числі і з кримінального права.

Представлений на рецензування посібник має важливе значення для підготовки до семестрових екзаменів та державної атестації з навчальної дисципліни «Кримінальне право» в юридичних ВНЗ та факультетах, оскільки враховує останні зміни та доповнення до кримінального законодавства, а також містить посилання на відповідні постанови пленумів Верховного Суду України.

Авторський колектив вдало реалізував поставлену мету, а саме – надати комплекс основних теоретичних і практичних положень кримінального права в стислій і узагальненій формі, що сприятиме системній підготовці студентів, курсантів та слухачів до іспиту.

Рецензована праця є логічним продовженням роботи авторського колективу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, який видав посібник для підготовки до іспи-

¹ Тютюгін В. І., Комаров О. Д., Рубашенко М. А. Кримінальне право України. Особлива частина: посіб. для підготовки до іспитів. 2-ге вид., переробл. та доповн. Харків: Право, 2017. 160 с.

ту із Загальної частини кримінального права.¹ Дотримуючись традиції академічного навчального посібника із Загальної та Особливої частин кримінального права², автори застосували стиль викладення програмового матеріалу, в якому поєднуються розгляд інститутів кримінального права з точки зору їх понять, змісту, ознак, класифікацій, особливостей складів злочинів та їх розмежування тощо.

Структурно посібник побудований у формі зразків запитань, що увійдуть до екзаменаційних білетів, та відповідей на них, які містять базисний обсяг матеріалу, достатнього для повторення, поновлення знань і допомагає зорієнтувати курсантів, студентів, слухачів серед основних положень навчального курсу «Кримінальне право України. Особлива частина».

Крім зазначеного, видання містить передмову, перелік умовних скорочень, літературу для самостійної підготовки до всіх та окремих тем курсу.

Слід констатувати, що автори не групували питання за принципом належності до відповідного розділу Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), оскільки стисла форма викладу навчального матеріалу передбачає, насамперед, вибіркового розгляд складів злочинів окремих статей.

Загалом авторами наведено аналіз складів злочинів у розрізі їх безпосереднього об'єкта, предмета, об'єктивної та суб'єктивної сторін та суб'єкта, кваліфікуючих ознак. Однак щодо окремих статей КК введено питання стосовно відмежування одного тотожного злочину від іншого за безпосереднім об'єктом, предметом злочину, об'єктивною стороною, метою вчинення злочину (питання 7, 18, 29, 37, 44–48, 50, 66, 77, 78, 86, 89, 91, 102, 105, 108, 113, 114).

¹ Тютюгін В. І., Комаров О. Д., Рубашенко М. А. Кримінальне право України. Загальна частина: посіб. для підготовки до іспитів. 2-ге вид., переробл. та доповн. Харків: Право, 2017. 202 с.

² Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Борисов В. І., Тацій В. Я., Тютюгін В. І. та ін.; за ред. Тацій В. Я., Борисова В. І., Тютюгіна В. І. 5-те вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2015. 528 с.; Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін.; за ред. проф. Тацій В. Я., Борисова В. І., Тютюгіна В. І. 5-те вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2015. 680 с.

Передує розгляду окремих складів злочинів питання щодо поняття та системи Особливої частини кримінального права. Загалом його зміст містить базові положення щодо поняття Особливої частини кримінального права, класифікацію видів її норм, специфіки у порівнянні із Загальною частиною та системою Особливої частини КК. На наш погляд, є виправданим те, що автори уникнули розширеного тлумачення питання про систему Особливої частини кримінального права (норм та інститутів), оскільки доктринальні положення щодо неї містять академічні підручники та окрема наукова література.

Однак видається доцільним викладення окремого питання про наукові основи кваліфікації злочинів, що органічно поєднало б питання про поняття та систему Особливої частини кримінального права і систему Особливої частини КК, яка є базою, «предметною основою» для кримінально-правової кваліфікації злочинів у правозастосовній діяльності [2, с. 17].

В умовах посилення на світовому тлі екстремізму, терористичних атак актуальним «гостро постає питання про захист кримінально-правовими засобами відносин, що забезпечують умови з охорони основ національної безпеки України» [3], оскільки яви сепаратизму, ведення бойових дій в Україні в рамках проведення АТО, загострення інформаційної боротьби щодо України з боку окремих держав вимагає ретельного вивчення складів злочину проти основ національної безпеки України та особливостей їх кримінально-правової кваліфікації. Саме з огляду на зазначені обставини авторами посібника було обрано для системного аналізу складів злочинів розділу I Особливої частини КК ст. 109, 110–113.

Крім загального аналізу складів вищезазначених злочинів, у питанні 7 викладено ознаки відмежування диверсії від умисного знищення або пошкодження майна та терористичного акту. Авторами чітко сформульовано вказані критерії за основним об'єктом, предметом злочину, метою тощо. У цілому ці положення збігаються з позицією Ємельянова В. П., який пропонує викласти у новій редакції ст. 258 КК, де об'єктивна сторона передбачатиме лише такі дії, як «вчинення або погроза вчинення вибуху, підпалу чи інших загальнонебезпечних дій, спрямованих

на залякування населення з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи місцевого самоврядування України, інших держав, міжнародними організаціями, об'єднаннями громадян, фізичними або юридичними особами» [4]. Трагування авторами об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 258 КК, точно відбиває в його ознаках ті властивості, що притаманні терористичному акту в реальній дійсності, та чітко відмежовує його від суміжних складів злочину.

Аналіз складів злочинів проти життя та здоров'я особи, зосереджених у розділі II Особливої частини КК, автори посібника здійснили на прикладі 22 з його 30 статей. Актуальність вибору відповідних статей була зумовлена судовою практикою, оскільки у структурі кримінальних проваджень, які були розглянуті у 2016 році місцевими загальними судами з ухваленням вироку, злочини проти життя та здоров'я особи (статті 115–145 КК) займають 10, 2 % [5].

Для правильної кваліфікації злочинів проти життя особи важливим є тлумачення поняття, визначення загальних ознак і видової класифікації вбивства та тілесних ушкоджень. У посібнику досить чітко сформульовано поняття вбивства та подана загальна характеристика складів злочину щодо вбивства. Позитивним у методиці викладення питань посібника слід вважати вказівку на фізіологічні критерії початку життя та смерті людини на момент закінченого злочину у загальній характеристиці об'єктивної сторони вбивства, а також диференціація вбивств залежно від форми вини та ступеня суспільної небезпечності.

Окремим питанням у посібнику подано ч. 2 ст. 115 КК щодо умисного вбивства за обтяжуючих обставин. Особливо корисним у процесі підготовки до іспиту є те, що з кожного з 14-ти пунктів вказаної статті наведена коротка змістовна характеристика кожного виду вбивства.

Стосовно тілесних ушкоджень авторами надано його загальне поняття, розкрито загальні ознаки всіх видів тілесного ушкодження, а також диференційовано їх види за ступенем тяжкості та залежно від наявності привілейованих та кваліфікуючих ознак.

Щодо поглибленого вивчення складу злочинів вбивств автори дають рекомендацію звернутися до положень Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 року № 2, а також до Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6.

Позитивним слід вважати той факт, що під час аналізу відмінності тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), від умисного вбивства (ст. 115 КК) та вбивства через необережність (ст. 119 КК), а також інших злочинів проти життя та здоров'я, авторами було враховано узагальнення практики розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя і здоров'я особи, затверджене Пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ постановою від 3 червня 2016 року № 3, в якому розглянуто низку складних і спірних питань щодо:

- розмежування об'єктивних ознак складів злочинів умисного вбивства (ч. 1 ст. 115 КК) та умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК);

- розмежування об'єктивних ознак складів злочинів умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), і вбивства з необережності (ст. 119 КК);

- визначення часового проміжку, який охоплюється кваліфікуючою ознакою «одразу після пологів» у разі встановлення об'єктивної сторони складу злочину, передбаченої ст. 117 КК;

- встановлення змісту ознак складів злочинів проти життя і здоров'я, які мають оціночний характер, зокрема «тяжка образа з боку потерпілого»; «сильний фізичний біль», «фізичне страждання», «моральне страждання»; «неналежне виконання обов'язків»; «тяжкі наслідки» тощо [6].

Злочини проти власності (статті 185–198 КК) посідають найбільшу частку серед тих, що були розглянуті в місцевих судах України у 2016 році, а саме – 53,3 %. Тому, на наш погляд, авторами посібника приділено значну увагу цьому виду злочинів. Зокрема, з 16-ти складів злочинів, що зазначено в розділі VI Особливої частини КК, аналізу піддано 14 його статей. Крім то-

го, до вказаного блоку питань було долучено загальну характеристику цих злочинів, включаючи їх поняття, предмет та систему злочинів.

Проблема системи злочинів проти власності вже багато років залишається найбільш дискусійною в наукових колах. На думку Василевича В. В., Джужі О. М., Дорохіної Ю. А., з урахуванням способу вчинення, а також мотиву і мети, всі злочини проти власності традиційно розподіляються на групи: 1) розкрадання чужого майна (грошей, цінностей); 2) спричинення власникові майнової шкоди; 3) некорисливі посягання на власність [7].

Авторами посібника у висвітленні питання 41 запропоновано систему злочинів проти власності класифікувати так: 1) корисливі (ст. 185–193 КК) та 2) некорисливі (ст. 194–198). Разом з цим корисливі злочини поділяються, на їхню думку, за характером діяння та способом їх вчинення: а) злочини, пов'язані з незаконним обертанням чужого майна на користь винного та інших осіб (ст. 185–191 КК) та б) інші корисливі злочини, які, як правило, не пов'язані з таким обертанням (ст. 192 і 193 КК).

Важливою особливістю цього розділу посібника є тлумачення питань щодо розмежування злочинів проти власності. Зокрема, в ньому знайшли своє роз'яснення критерії відмежування: грабежу від крадіжки; розбою від «насильницького» грабежу; вимагання від розбою; шахрайства від крадіжки та грабежу; привласнення чи розтрати чужого майна від крадіжки; заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою від шахрайства.

Важливою частиною питань посібника є аналіз складів злочинів проти громадської безпеки (розділ IX Особливої частини КК). Саме злочини проти громадської безпеки (статті 255–270-1 КК) займають, за даними судової статистики, близько 4 % [5].

На жаль, авторами не надано загальної характеристики злочинів проти громадської безпеки, а також поняття громадської безпеки. Нині серед науковців не завершено дискусію щодо родового об'єкта кримінально-правової охорони громадської безпеки. Зокрема, Кириченко О. В. переконаний, що громадська безпека як родовий об'єкт кримінально-правової охорони розподілена сьогодні у кримінальному законодавстві України на три

самостійні види: загальну, виробничу та транспортну, які є видами об'єктами кримінально-правової охорони [8].

Автори посібника відстоюють свою точку зору, трактуючи питання 66 про відмежування бандитизму (ст. 257 КК) від розбою (ст. 187 КК), яке здійснюють за основним безпосереднім об'єктом, об'єктивною та суб'єктивною стороною та ознаками, пов'язаними з організованими формами співучасті. На думку Рублевського А. П., на відміну від розбою, вчинюваного організованою групою, під час організації банди ніколи не буває елемента стихійності або випадковості. Крім зазначеного, в збройному розбої, вчиненому організованою групою, завжди встановлюється корислива спрямованість – розкрадання чужого майна. У складі бандитизму мета діяльності ширша – напад на громадян або організації [9].

Справи про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (статті 364–370 КК), становлять 1,4 % від злочинів, що розглядалися у місцевих судах України у 2016 році. Проблема корупції в Україні та боротьби з цим ганебним явищем і надалі надзвичайно актуальна.

Характерним моментом для вітчизняного кримінального законодавства є відсутність системного підходу до розуміння корупційних злочинів та відповідальності за них. Так, корупційні злочини не вміщені до однойменного розділу XVII Особливої частини КК, що є абсолютно виваженим і правильним кроком з огляду на традицію формування структури кримінального закону та поширення корупційних виявів майже в усі сфери життєдіяльності суспільства. Крім цього, кримінальний закон не містить визначення поняття корупційного злочину і розкриває його зміст шляхом перерахування у ст. 45 усіх діянь, що можуть бути віднесені до корупційних [10].

Авторами подані роз'яснення щодо особливостей більшості корупційних злочинів, зазначених у розділі XVII Особливої частини КК. Слушним є те, що автори розкривають поняття «службова особа» та її видів, що є ключовим моментом у разі кримінально-правової кваліфікації корупційних злочинів. Особливо це

стосується суб'єктів злочинів, вчинених у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Під час вивчення тем щодо злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, основним є поняття «неправомірна вигода», яке подається авторами у питанні 97. Зокрема, вказується на той факт, що його формулювання не збігається з поданим у примітці до ст. 160 КК та ст. 354 КК. У фахових виданнях зазначається, що неправомірна вигода є складним системним поняттям, що поєднує велику кількість різних термінів, усвідомлення змісту яких є можливим завдяки аналізу законодавства, а також кримінально-правової літератури [11]. Автори посібника чітко формулюють види неправомірної вигоди на грошові кошти, майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, вигоди нематеріального характеру.

У питанні 106 роз'яснюються поняття та ознаки одержання неправомірної вигоди, поєднаного з вимаганням як кваліфікуючої (особливо кваліфікуючої) ознаки окремих корупційних злочинів.

Важливим питанням у разі вирішенні курсантами, студентами, слухачами ситуативних завдань на іспиті є розуміння критеріїв відмежування корупційних злочинів. У посібнику цілком однозначно висвітлюються такі критерії щодо відмежування: зловживання владою або службовим становищем від заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем; прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою від підкупу працівника підприємства, установи чи організації; службової недбалості від зловживання владою або службовим становищем.

У цілому слід констатувати, що друге видання посібника є необхідним і виправданим, оскільки користується попитом у студентів, курсантів, слухачів, науково-педагогічних працівників. За своєю структурою, якістю змістовного наповнення, застосування доведених практикою дидактичних методів викладення навчального матеріалу посібник можна визначити, як один з найкращих, надрукованих за останнє десятиліття як навчальне видання, що відповідає всім вимогам до перевірки знань майбут-

ніх фахівців права, відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії.

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту: закон України від 01. 07. 2014 р. № 1556-VII. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 23.10.2017).
2. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін.; за ред. проф. Тація В. Я., Борисова В. І., Тютюгіна В. І. 5-те вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2015. 680 с.
3. Матвійчук В. К. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика. *Юридична наука*. 2013. № 9. С. 80–87.
4. Ємельянов В. П. Терористичний акт: загальне поняття, відмежування від суміжних злочинів та шляхи вдосконалення складу злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 233–244.
5. Аналіз стану здійснення судочинства у 2016 р. (за даними судової статистики). *Офіційний сайт Верховного Суду України*. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/FC0243F91293BFEEC22580E400478576](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/FC0243F91293BFEEC22580E400478576) (дата звернення: 23.10.2017).
6. Про судову практику розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя і здоров'я особи за 2014 рік. *Офіційний сайт Верховного Суду України*. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html (дата звернення: 23.10.2017).
7. Дорохіна Ю. А. Юридичний аналіз складу злочинів проти власності. *Юридична наука*. 2014. № 7. С. 39–51.
8. Кириченко О. В. Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 185–190.
9. Рублевський А. П. Відмінність розбою від деяких суміжних злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*: збірник наукових праць. Одеса: Юридична література, 2014. Вип. 71. С. 211–215. URL: <http://www.apdp.in.ua/v32/45.pdf> (дата звернення: 23.10.2017).
10. Міфтахутдінов В. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення. *Юридична газета*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalna-vidpovidalnist-zakorupciyni-pravoporushennya.html> (дата звернення: 23.10.2017).
11. Желік М. Б. Обсяг поняття «неправомірна вигода» за кримінальним правом України. *Наше право*. 2016. № 1. С. 129–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2016_1_24 (дата звернення: 23.10.2017).